

Вінниця і Пітерборо, Львів та Рочдейл, Одеса та Ліверпуль, Горлівка та Барнслі, Донецьк та Шеффілд, Луганськ та Кардіфф.

Отже, двосторонні відносини України та Великої Британії беруть початок з 1992р. Відповідно, протягом цього періоду було підписано багато угод та договорів, що врегульовують різні форми співпраці обох країн, що сприяють європейській інтеграції України, а також вирішенню багатьох соціальних, економічних та політичних проблем за допомогою міжнародного досвіду та відповідно до міжнародних стандартів.

1.Державний комітет статистики України. 2.Державна служба туризму та курортів

УДК 94(477)-054.72(=161.2)

Винниченко І.І.

УКРАЇНЦІ В ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ: АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвячено одній із найменш досліджуваних тем українознавства – українському етносу, який мешкає на території колишнього СРСР. Автор наголошує на необхідності проведення ґрунтовного дослідження зі “східно-діаспорної” тематики, яке б могло висвітлити проблеми українців на пострадянському просторі та можливості їх подолання.

The article is devoted to one of the less researched topics of Ukrainoznavstvo – Ukrainian ethnos on the territory of former Soviet Union. Author emphasized necessity of creation of detailed research of “East Diaspora theme” which could clear up problems of the Ukrainians living on the post-Soviet territories and possibility of their overcoming.

Регіони розселення (у тому вплив на нього соціально-економічних і ландшафтних умов) та динаміка чисельності українського етносу на територіях пострадянських (окрім України) держав (так зв. Східної діаспори), форми його самоорганізації (у тому в історичний ретроспективі) та взаємодії з країнами оселення та матірною країною, політика Української держави щодо своїх закордонних співвітчизників та проблеми їхньої самоідентифікації є й до сьогодні одними з найменш досліджених тем вітчизняних та української зарубіжних історії, географії, статистики, демографії, етнографії, соціології, політології, а також історичної географії. Історіографія питання нараховує незначну кількість монографічних праць, у яких висвітлюється еміграція українського населення, міститься лапідарний опис місцевостей, що їх обрали для поселення вихідці з України, представлені історія та форми їхньої самоорганізації. Водночас майже всі вони характеризують хронологічно обмежені періоди та окремі регіони (Латвія, Казахстан, Молдова, Далекий Схід, Башкортостан). Намаганням узагальнити та систематизувати названі питання позначені праці Ф.Заставного “Східна українська діаспора” (1992) та І.Винниченка “Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис” (1992). Однак ці роботи лише побіжно торкаються деяких аспектів теми і залишають без відповіді інші

важливі, зокрема: особливості формування й розміщення українського етносу упродовж різних історичних періодів на певних територіях; динаміка мовної та етнічної асиміляції; вплив політичних та ландшафтних умов на вибір місць оселення переселенців та ін.

Відсутні також праці, які б наочно – передовсім, за допомогою карт та світлин – ілюстрували процеси добровільного та примусового переселення, демонстрували час створення українцями населених пунктів, а також характеризували їхню частку в загальній людності окремих територій, у складі контингентів пенітенціарної системи (за підрадянської доби), давали уявлення про регіоналізацію стану збереження зарубіжними українцями національної самосвідомості та ступінь їхньої інтеграції в іноетнічне середовище, як також характеризували часовий аспект цих явищ. Виданий 1992 р. атлас “Українці. Східна діаспора” є першою спробою дати відповіді на деякі з означених питань.

Причин такого стану проблеми декілька. Лише недалекоглядністю політичного керівництва держави пояснюється те, що, проіснувавши кілька років, припинили свою діяльність відділ дослідження української діаспори Інституту соціології НАН України, Інститут українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, інші подібні структурні підрозділи, зокрема, відповідний відділ Інституту Росії та країн СНД НАН України (як і сам Інститут).

Значну увагу керівники наукових інституцій приділяли студіюванню історії та сьогодення Західної діаспори. Завважимо, що діаспора не відчувала браку уваги до себе з боку вчених та дослідників західного українського зарубіжжя. НТШ у США, Канаді та Західній Європі, Українська Вільна Академія Наук у США та Канаді, Український інститут Гарвардського університету (США), Канадський Інститут Українських Студій, Український Вільний Університет (ФРН), українознавчі катедри в університетах Канади, США, Австралії, інших країн мають вагомі досягнення в цій царині.

Іншим аспектом предмету дослідження, який “заявив про себе” лише після зруйнування СРСР, є політичний. Очевидно, що потенціал українського електорату в пострадянських країнах, з яким муситимуть рахуватись тамтешні політики, повинен активно використовуватися з метою врахування політичних та інших інтересів України в процесі реформування зовнішньої політики країн СНД та Балтії. Очевидно також, що інтересам України відповідає збереження впливу Києва на східне українство, а це вимагає виключно узгодженої діяльності не лише українських зарубіжних інституцій в цьому напрямку. Отже, і з точки зору політичної проблематики сучасної східної української діаспори також потребує серйозного вивчення, орієнтованого на практичне застосування з урахуванням можливостей зарубіжного українства в забезпеченні підтримки Української держави, зміцненні економічних та гуманітарних зв'язків, позитивного впливу на релігійну ситуацію в Україні, поверненні з-за кордону культурних цінностей тощо.

Що ж до освітнього аспекту “діаспорної” тематики, то вона, попри очевидну важливість і актуальність, до недавнього часу “трималась” лише на ініціативі незначного числа національно свідомих педагогів. Курс “Закордонне українство” (“українське зарубіжжя”, “українська діаспора”) відсутній на титульному листі навчальних планів. Наслідком такого стану є небажання вже згаданих патріотично налаштованих освітян братись до написання спеціалізованих підручників та навчальних посібників.

Відповідь на це запитання “чи є українці в пострадянських державах політичним, історико-географічним та соціально-економічним явищем?” має дати ґрунтовне дослідження східнодіаспорної тематики за таким планом:

I. Економічні та політичні чинники еміграції з України на схід у XIII – XXI століттях. На цьому етапі вивчатимуться український етнічний простір та державні кордони від часів Київської Русі до кінця XX ст., аналізуватимуться джерела становлення еміграційного потенціалу на території України: стан та зміни в сільському господарстві та промисловості, заробітки, система податків та землекористування, інші чинники економічної (заробітчанської) еміграції. Досліджуватимуться політичні причини, а саме: переселення з районів бойових дій та загарбницьких нападів; репресії правлячих режимів проти своїх “противників”, яких було заслано (учасники визвольних змагань та їхні симпатики, представники національно свідомої інтелігенції, заможне селянство, духовенство та віруючі, репатріанти); евакуація цивільного населення під час Першої та Другої світових війн; переселення на землі “колонізаційного фонду” (1920-1940-ті рр.); наслідки кампаній “освоєння” цілих земель (1950–1970-ті рр.), “всесоюзних”, “комсомольських” та інших подібних “новобудов” тощо. На належну увагу заслуговує вивчення культурної еміграції – переїзд на тимчасове або постійне місце проживання до центрів освіти, науки, культури.

II. Регіони української колонізації та українські етнічні землі. Цей етап має розпочатись характеристикою автохтонного українського населення в Білорусі, Росії, Молдові. Досліджуватиметься вплив ландшафтних умов на вибір місць оселення українців. Аналізуватиметься еміграційна політика держав як визначник місць розселення. Визначатиметься час заснування осель у регіонах компактного розселення українців (Північні Слобожанщина та Кавказ, Сибір, Казахстан, Далекий Схід, Урал). Досліджуватиметься територіальний аспект національно-культурного самовиявлення. Характеризуватимуться форми самоорганізації українців у XIX – на початку XXI ст. (Товариства, братства, громади, фольклорно-мистецькі колективи тощо). Висвітлюватимуться здобутки доби “українізації” (1920-1930-ті рр.) на Північному Кавказі, Північній Слобожанщині, Далекому Сході, у Казахстані, Сибіру, Москві, Ленінграді, як також ліквідація всіх форм національного самовиявлення на початку 1930-х рр. та її наслідки. Характеризуватимуться національна політика царської Росії, СРСР та пострадянських держав. Висвітлюватиметься політика Української держави щодо зарубіжних українців, зокрема, Державна програма “Українська ді-

спора на період до 2000 року” (її завдання та стан виконання), Державна програма співпраці з закордонними українцями на період до 2010 р. та ін.

III. Соціально-демографічний аналіз українського етнокомпоненту. На цьому етапі дослідження аналізуватимуться матеріали переписів населення, ревізій (XVI – половина XIX ст.) та поточного обліку етнічного складу населення в царській Росії та СРСР – як джерела інформації про українців, зокрема, у районах компактного та дисперсного розселення. Очевидно важливою є ілюстрація (у тому картографічна) регіональних особливостей активізації національно-культурної діяльності українських громад наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., а також сучасних форм самоорганізації українського етнокомпоненту. Також характеризуватимуться причини повернення українців на історичну батьківщину від середини 1980-х рр. та регіональні особливості цього процесу. Очевидно важливими є і прогноз розвитку українського закордонного етнокомпоненту (етнічна ідентичність, чисельність) та його взаємодії з Україною. Результати охарактеризованого дослідження, очевидно, матимуть як пізнавальне значення (зокрема, мають увійти до відповідних курсів середніх, середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, стати в нагоді культурно-просвітницьким інституціям при підготовці ними відповідних заходів), так і важливе практичне. Так, вони заслуговуватимуть на врахування при створенні загальнодержавних та регіональних програм підтримки закордонних українців, програм та проєктів міжнародної співпраці на регіональному рівні, у міждержавних переговорних процесах тощо.